

A nemlexikális *ő* hang interakciós szerepének elemzése magyar nyelvű társalgásokban

Németh Zsuzsanna

SZTE Általános Nyelvészeti Tanszék
MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport

Összefoglaló

A tanulmány célja a nemlexikális, sváéhoz hasonló *ő* hang használatának vizsgálata hétköznapi, magyar nyelvű társalgásokban a konverzációelemzés elméleti keretében. Szekvenciális, ill. fordulóbeli elhelyezkedésüket tekintve az *ő* előfordulásai jól meghatározható mintázatokat követnek a korpuszban. Az esetek túlnyomó többségében az *ő* a fordulókonstrukciók egység belsejében jelenik meg, közvetlenül egy tagmondatot bevezető kötőszó után, jóval a váltásreleváns hely előtt. A beszélők továbbá rendszeresen használják hosszabb, ill. ritkán használatos és/vagy idegen szavak előtt, valamint fordulókezdő pozícióban. Az utóbbi előfordulások között kiemelkedő szerepet tölt be az *ő* párszekvenciák második párrészét bevezető használata. A jelenség funkcióinak vizsgálata az említett pozíciókban azt mutatja, hogy az *ő* mint technika fontos szerepet játszik a magyar beszélők forduló- és szekvenciaalkotásának folyamatában. A korpusz elemzése arra enged következtetni, hogy a fordulóalkotás tagmondatról tagmondatra történik a magyar nyelvű társalgásokban. Ez rávilágít a szintaxis és a nyelvhasználat, azaz a nyelvtan és a pragmatika közötti interakcióra.

Kulcsszavak: *ő*, társalgáselemzés, forduló, szekvencia, magyar nyelvű társalgások

1. Bevezetés: A tanulmány célja és felépítése

Jelen kutatás célja a nemlexikális, sváéhoz hasonló *ő*¹ hang lehetséges funkcióinak feltárása magyar nyelvű társalgásokban a konverzációelemzés elméleti keretében. A jelenséget széleskörűen kutatta, ill. kutatja a magyar pszicholingvisztikai és fontikai szakirodalom (l. pl. Gósy 1993; 2006; Deme–Markó 2013; Gósy et al. 2013; Horváth 2014), és a hezitációs jelenségek körébe sorolja (Gósy 1993: 28; Horváth

¹ Mivel a svá hangot [ə] nem jelöli betű a magyar ábécében, a vizsgált hang jelölésére az *ő* betűt fogom használni. Ennek két oka van. Egyfelől ez az a betű, amely artikulációs és percpációs szempontból a sváéhoz legközelebb álló hangot jelöli a magyarban ([ø]) (vö. Horváth 2014: 25), másfelől a magyar pszicholingvisztikai szakirodalom is általában az *ő* betűvel jelöli a szóban forgó jelenséget. Mivel a hang default használata a jelen kutatásban vizsgált korpuszban egy elnyújtott svá [ə], a tanulmányban dupla *ő* betűt fogok használni a jelenség megnevezésére (*őő*). Ha ennél hosszabbra nyújtják a beszélők a hangot, kettőnél több *ő* betűt fogok használni. Minden egyéb hangnyújtást a konverzációelemzés átírási konvencióinak megfelelően kettősponttal fogok jelölni a példákban.

2014).² A konverzációelemzés elméleti keretében a szerző tudomása szerint még nem készült átfogó kutatás az *őő* természetes társalgásokban betöltött lehetséges funkcióiról. Jelen tanulmány célja, hogy megtegye a kezdő lépéseket efelé.

A konverzációelemzés (társalgáselemzés) a társas interakciót annak természetes szerveződésében tanulmányozza, természetes, verbális interakciókat vizsgál hang- és videofelvételek segítségével (Schegloff 1996; Mondada 2013). Központi, programadó kérdésfeltevése az, hogy milyen eszközökkel hozzák létre a partnerek az interakció (társas érintkezés) rendezettségét, milyen eszközökkel értelmezik saját és partnerük viselkedését ennek a rendnek a szempontjából, illetve hogyan juttatják kifejezésre ezt az értelmezést (Schegloff–Sacks 1973).³ A társalgáselemzés mindezt vizsgálati anyaga, a hétköznapi beszélgetés megfigyelésén keresztül kutatja. A nyelv ebben a felfogásban a társas cselekvés eszköze (Stivers–Sidnell 2013: 3), ami azt jelenti, hogy a hétköznapi beszélgetéseink során cselekvések sorozatát hajtjuk végre. Cselekvéseinket forduló láncolataiban, szekvenciákban valósítjuk meg. Egy fordulót (turn) alkot az, amit egy társalgásban részt vevő beszélő mond, amíg vagy átadja a szót a következő beszélőnek, vagy befejezi mondanivalóját szóátadás nélkül (Sacks et al. 1974). A forduló alapegysége a fordulókonstrukciós egység (turn-constructional unit, TCU). Egy TCU-nak legalább egy cselekvést meg kell valósítania (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974; Schegloff 2007). A cselekvés az a fő feladat, amivel egy válaszreakciónak foglalkoznia kell ahhoz, hogy adekvát következő fordulónak számítson a társalgásban (Levinson 2013: 107). Ha például partnerünk elhív minket moziba, és mi erre elfogadással vagy elutasítással reagálunk, és partnerünk ezt elfogadja mint adekvát válaszreakciót, akkor – nem feltétlenül explicit módon –, de nyilvánvalóvá válik, hogy az első fordulóban végrehajtott cselekvés a partnerünk részéről egy meghívás volt (vö. Heritage 1984). Ha a társalgás egy résztvevője fordulót kezd, akkor joga és kötelessége legalább egy fordulókonstrukciós egységet, azaz legalább egy cselekvést produkálni (Schegloff 2007: 9). A beszélgetőpartner különböző jelekből már előre be tudja jósolni az aktuális fordulókonstrukciós egység (vagyis cselekvés) közeledő lezárási pontját. Ez az ún. váltásreleváns hely (transition-relevance place). Ezen a ponton a szóátadás (beszélőváltás) lehetségessé válik, de nem feltétlenül következik be (Sacks et al. 1974: 704). A váltásreleváns hely előrejelzésében számos tényező szerepet játszik, például a fordulókonstrukciós egység szintaktikai vagy intonációs lezárási pontja. Ford és Thompson meghatározása szerint egy megnyilatkozás szintaktikailag lezárt, ha diskurzuskontextusában teljes mondatként értelmezhető, vagyis nyilvánvaló vagy közvetlenül visszakéreshető predikátummal rendelkezik. A szintaktikailag lezárt megnyilatkozások lehetnek elliptikus mondatok is. Az intonációs lezárási pont a tiszta végintonációt jelenti (Ford–Thompson 1996).

A konverzációelemzés metodológiája korpuszalapú, azaz a természetes hétköznapi verbális interakciók különböző jelenségeit azok megfigyelhető előfordulásain keresztül tanulmányozza. Ennek megfelelően egy közel ötórás, magyar nyelvű társalgásokat tartalmazó korpuszban megvizsgáltam, hogy a fent bemutatott szerkezeti egységek viszonylatában milyen pozíciókban fordulnak elő *őő*-k. Ez alapján

² A hezitációs jelenségek átfogó pszicholingvisztikai vizsgálatát nyújtja Horváth (2014).

³ A nyelvészeti konverzációelemzés kialakulásának, tárgyának és módszereinek magyar nyelvű áttekintését nyújtja Iványi (2001: 74–93).

úgy tűnik, hogy az *őő* előfordulásai a fordulókban, ill. szekvenciákban jól meghatározható mintázatokot követnek. Kutatásom célja annak feltárása, hogy e jellegzetes pozíciókhoz járulnak-e jellegzetes funkciók. Dolgozatom során amellel érvelek, hogy az *őő* hang használata a forduló- és szekvenciaalkotás folyamatának szerves részét képezi a magyar társalgásokban, vagyis olyan eljárás, amely a forduló- és szekvenciaalkotás infrastrukturális (beépített) technikája (vö. Schegloff 1992: 1299).

A tanulmány felépítése a következő. A Bevezetés után a 2. részben bemutatom a vizsgálat korpuszát és módszereit. A 3. és 4. rész tárgya az *őő* jellegzetes pozícióinak és az ezekhez kapcsolódó funkcióknak a feltárása. A 3. rész a [kötőszó + *őő* + tagmondat], valamint az [*őő* + szó/frázis] mintázat bemutatását és elemzését tartalmazza. Ezekbe a mintázatokba az *őő* azon előfordulásai tartoznak, amikor a beszélők a fordulókonstrukciók egység belsejében, jóval a váltásreleváns hely előtt produkálják a hangot. A 4. rész az *őő* váltásreleváns helyen megfigyelhető előfordulásait tárgyalja. Ez jelentheti egyrészt fordulókiterjesztés *őő*-vel történő indítását, vagyis amikor a beszélő a váltásreleváns helyen szóátadás helyett folytatja tovább a megkezdett fordulóját, és a hozzáadott egységet *őő*-vel indítja (4.1.). Amikor a váltásreleváns helyen új résztvevő veszi át a szót, új fordulót indít. Ilyen, fordulóleleji pozícióban is állhat *őő*, ezeket az előfordulásokat elemzem a 4.2. részben. A fordulókezdő *őő*-k csoportjában nemcsak szekvenciabeli pozíciójukat tekintve, hanem funkcionálisan is sajátos helyet foglalnak el azok az előfordulások, amelyek pár-szekvenciák második párrészét indítják. Ezek között külön figyelmet szentelek azoknak a második párrészeknek, amelyeket a beszélők *hátőő*-vel indítanak, vagyis az *őő*-t közvetlenül a *hát* diskurzusjelölő után használják. Végül az 5. részben összegzem kutatásom eredményeit.

2. A kutatásban használt korpusz és metodológia

A vizsgálat során használt, magyar nyelvű korpusz két részre osztható. Az egyik rész 9 db, egyenként kb. 20 perces társalgást tartalmaz. Ezeket a Szegedi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetében rögzítettük (SZTEPSZI korpusz).⁴ A korpusz további 8 db, egyenként kb. 15 perces beszélgetése a BEA beszélt nyelvi adatbázis részét képezi, ezeket az MTA Nyelvtudományi Intézetének Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratóriuma bocsátotta a rendelkezésemre (Gósy 2012).⁵ A korpusz példáit ennek megfelelően az SZTEPSZI1, SZTEPSZI2 stb., illetve a bea001, bea002 stb. rövidítésekkel jelölöm. A korpusz teljes hossza 4 h 58 min 42 sec. Mindegyik társalgás 3 felnőtt résztvevővel zajlott, az SZTEPSZI társalgások résztvevői egyetemisták voltak, a BEA társalgások résztvevői változatos életkorúak. A 17 interakcióban összesen 38 különböző beszélő vett részt. Míg a BEA adatbázis társalgásait hangfelvételek formájában rögzítették, az SZTEPSZI korpusz két kamerával rögzített videofelvételeket tartalmaz, így ezeknél lehetséges volt a résztvevők tekintetének vizsgálata is. A lehető legjobb hangminőség elérése érdekében a felvételek akusztikailag kontrollált, csendesített szobában készültek. A társalgások

⁴ Ezt a korpuszt a szerző Lerch Ágnessel készítette, akinek ezúton is köszönetét fejezi ki. Hálásak vagyunk az SZTE Pszichológiai Intézetének, hogy a 9 beszélgetés felvételét lehetővé tette.

⁵ Szintén köszönetemet fejezem ki Gósy Máriának, hogy a BEA-adatbázis 8 beszélgetését a rendelkezésemre bocsátotta.

elindulásának megkönnyítése céljából az SZTEPSZI társalgások résztvevői egy-egy papírlapon kaptak három kérdést. Ezeket azonban nem volt kötelező használniuk, arra bátorítottuk őket, hogy bármiről beszéljessenek, amihez csak kedvük van. A három kérdés a következő volt: (i) Egy fontos vizsgája előtt a barátod megkér, hogy a kidolgozott tételekkel menj be az egyetem mosdójába. Azt tervezi, hogy miután kihúzta a tételt a vizsgán, kimegy a mosdóba, és becsempészi a szükséges tételeket. Segítenél-e neki? (ii) Szükség van-e még Magyarországon tehetségkutató műsorokra? (iii) Ha Magyarországon legalizálnák a könnyűdrogokat, vajon csökkenne-e az alkoholfogyasztás?

A fenti kérdések tehát csupán segítségül szolgáltak az SZTEPSZI beszélgetések során, a résztvevők nem kaptak instrukciókat. Hasonlóan, a BEA társalgások elindulását szintén segítette egy kezdeti kérdés, ezt azonban az egyik résztvevő tette fel (pl. Hogyan ünneplitek a karácsonyt?). Ez után a kérdés után a három résztvevő egyenlő mértékben járulhatott hozzá a beszélgetéshez.

A beszélgetések releváns részeit kézi átírással rögzítettem a konverzációelemzés átírási konvencióinak megfelelően (Jefferson 2004).⁶ Az *őő* valamennyi előfordulását egyenként megvizsgáltam a korpuszban, és kvalitatív elemzéssel, a konverzációelemzés fogalmi apparátusát felhasználva megnéztem, hogy a fordulón, ill. szekvencián belül hol helyezkednek el. Ezután a rendelkezésemre álló információk felhasználásával megvizsgáltam, hogy lehet-e valamilyen funkcióra következtetni az egyes esetekben. Jelen dolgozat keretei nem teszik lehetővé, hogy az *őő* valamennyi korpuszban talált pozícióját és funkcióját ismertessem, csupán a leggyakoribb előfordulások bemutatására szorítkozom. Állításaimat az egyes esetek individuális elemzésére alapozom. Ez azt jelenti, hogy az induktív általánosítás módszerével azonosítok bizonyos mintázatokat és eloszlásokat, ám ezeket nem számszerűsítem, és nem végzek statisztikai vizsgálatokat. Ehhez egyrészt előre meghatározott változókra és kategóriákra lenne szükség, ezt azonban a kutatás jelenlegi fázisa még nem teszi lehetővé, másrészt a konverzációelemzés módszertani apparátusában az induktív általánosításon túlmenő kvantitatív vizsgálatok nem szerepelnek. A nagy tömegű előfordulások számszerűsített elemzésében ugyanis az egyes jelenségek eltorzított észlelésének veszélyét látják (l. pl. Schegloff 2009). Az *őő* egyes pozíciókban tapasztalt gyakoriságáról tett állításaimat ezért az intuíciónra alapozom, és arra, hogy az *őő* valamennyi előfordulását megvizsgáltam, noha a jelen dolgozat keretei ezek kimerítő bemutatását nem teszik lehetővé.

A konverzációelemzés fogalmi apparátusát felhasználva az *őő* valamennyi előfordulása esetén a következő kérdésekre kerestem tehát a választ: (i) pontosan hol helyezkedik el a fordulón és a szekvencián belül; (ii) tölt-e be valamilyen jól körülhatárolható interakciós funkciót. Az egyes esetek megfigyelése után azonosítottam néhány olyan pozíció-funkció párt, amely nem tűnik elszigetelt jelenségnek a korpuszban. A következőkben bemutatom ezeket a mintázatokat, amelyekben a beszélők az *őő*-t egy bizonyos pozícióban egy bizonyos interakciós cél elérésére használják.

---

⁶ Az átírási konvenciókat a Függelék tartalmazza. Egy szótagnyi hosszúságú szünetet 0,2 másodperccnek veszek, és a mikropauza (.) jelével jelölöm, ez a legrövidebb szünet. Az ennél hosszabb szüneteket számmal kiírom (másodperc.tizedmásodperc).

3. Az *őő* szerepe a forduló létrehozásának folyamatában

3.1. Tagmondat-bevezető *őő*: A [kötőszó + *őő* + tagmondat] technika

Az esetek túlnyomó többségében az *őő* használata olyan eszköznek tűnik, amelyet a beszélők annak érdekében használnak, hogy időt nyerjenek a forduló lépésről lépésre történő létrehozásához. Erre többek között abból következtethetünk, hogy az *őő* leggyakrabban a fordulókonstrukciós egység belsejében jelenik meg, közvetlenül egy tagmondatot bevezető kötőszó után, jóval a váltásreleváns hely előtt. Ezekre a pontokra még nem beszélhetünk a beszélőváltás lehetőségéről, mivel még nem zárható le az aktuális fordulókonstrukciós egységgel végrehajtott cselekvés. A cselekvés progressziója azonban megszakad, ez pedig diszpreferált a társalgásban (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974; Stivers–Robinson 2006; Schegloff 2007). Ezt a diszpreferált jelleget enyhítheti, ha, legalább vokális szinten, az *őő* használatával a beszélő előreviszi a fordulót. Ebben a pozícióban az *őő* legtöbbször a *hogy* kötőszó után fordul elő a korpuszban.

A *hogy* a magyarban különböző típusú alárendelt tagmondatokat vezethet be, amelyek argumentumok és adjunktumok is lehetnek (Kenesei 1994). Ezek a tagmondatok gyakran olyan tárgyi mellékmondatok, amelyek mondást (1) vagy mentális állapotot, tevékenységet kifejező igék (2) vonzatai (É. Kiss 2002: 230). Ilyenkor a főmondat tartalmi keretét a mellékmondat gyakran teljesen kitölti, azaz tartalmatlan *hogy* kötőszós mondatokról van szó (Haader 1999). Ez azt jelenti, hogy a főmondat csupán grammatikai keretet biztosít, a közlés lényeges részét a mellékmondat tartalmazza (Hadrovics 1969: 193–195).

(1) (bea001f001, 5:04)⁷

József: *visszamentem. **mondták hogy** az elején van valami: .h autós- >me **mondtam hogy** nekem vizsgázní kéne< van ott valami: autós intézet.*

(2) (bea003n001, 1:38)

Mária: *a: fát azt **tudták hogy** nem az anygalkák hanem mi díszítjük, viszont az ajándéko:t az anygal hozza.*

A korpuszban az *őő* hangot a beszélők nagyon gyakran produkálják közvetlenül a *hogy* kötőszó után. A következő példában Zsuzsi megpróbál jogos indokot találni arra, ha egy hallgató csal a vizsgán.

(3) (SZTEPSZI5, 15:22)

Zsuzsi: *mondjuk lehet **hogy őő** most gyógyult meg a rákból.*

Mivel az SZTEPSZI korpusz videofelvételeket tartalmaz, az innen származó példákban lehetőség nyílt a beszélők tekintetének megvizsgálására is. Rossano (2013) hangsúlyozza, hogy a társalgás résztvevőinek tekintetviselkedését elsősorban nem

⁷ Mivel a példák átíratái a konverzációelemzés átírási konvencióit követik (Jefferson 2004), az írásmód nem a magyar helyesírás szabályait tükrözi, hanem a beszédprodukciónál hitelesebb visszaadására törekszik. Az írásjelek sem szintaktikai határokat, hanem intonációs jellemzőket jelölnek. A példákban szereplő nevek etikai okokból nem valódiak. Csak a kettőnél több sorból álló példákban szerepelnek a sorok elején sorszámok. A vizsgált jelenséget minden esetben félkövér betűkkel kiemelve láthatjuk.

az határozza meg, hogy a forduló mely pozíciójához kapcsolódik (forduló eleje, belseje vagy vége), hanem a társalgásban végrehajtott cselekvések jelentik a fő szervező erőt.⁸ Munkámban az *őő* produkcióját kísérő beszélői tekintet vizsgálata megerősíti Rossano (2013) eredményeit. Úgy találtam, hogy a beszélők tekintetét elsősorban az a funkció határozza meg, amelyet az *őő* használata a fordulóval végrehajtott cselekvésben betölt. Amikor például a beszélő szökeresés közben használja az *őő*-t, gyakran csak az *őő* produkciójának idejére fordítja el tekintetét a hallgatóról, vagyis addig, amíg a keresett szót meg nem találja. A fenti részletben például Zsuzsi közvetlenül a *hogy* kimondása után balra fordítja a fejét, és mindkét másik résztvevőről elfordítja a tekintetét (Martin szemben ül vele, Dániel pedig a jobb oldalán foglal helyet). Ez az elfordulás pontosan az *őő* produkciójára korlátozódik. Az *őő* kimondása után Zsuzsi azonnal Martinra tekint.

A (4) példában Anna azt kérdezi Tibortól, hogy hogyan töltötte a karácsonyt, és általában hogyan töltik az ünnepet a családjában. A *hogy őő* használatával egy olyan tagmondatot vezet be, amely a *gondol* ige határozói vonzata.

(4) (bea004f003, 00:02)

Anna: arra gondoltunk Mártá(.)val **hogy őő** szeretnénk önt megkérdezni hogy a karácsonyt azt (.) hogyan töltötte ön?

Noha nem olyan gyakran, mint a *hogy*-ot, más kötőszókat is igen gyakran követ az *őő* hang a korpuszban. Ezek között találunk például vonatkozó névmási kötőszókat, amelyek a *hogy*-hoz hasonlóan alárendelt mellékmondatot vezetnek be (pl. *akik* (5)), de olyanokat is, amelyek mellérendelt tagmondatok közötti viszonyokat fejeznek ki (pl. *mert, hanem, és* (6)). Az (5) példa egy váltásreleváns helyen kezdődik (vö. Sacks–Schegloff–Jefferson 1974). Martin folyamatosan lefelé néz, és csak akkor emeli fel a tekintetét, amikor az *őő* produkcióját befejezte.

(5) (SZTEPSZI5, 17:32)

Martin: jó hát láttam én ilyen embereket **akik őőő** az egyetemet is úgy csinálták végig .h minthogyha munkatáborban lennének

(6) (SZTEPSZI1, 14:48)

Bogi: de most így eldöntöttem, hogy **hogy** én én szeretnék sportolni, szeretnék úszni, **és őő** nagyon megtetszett a: a néptánc.

A (6)-ban Bogi a *szeretnék úszni* kimondásakor ránéz a recipiensre, majd amikor kiejti az *és* kötőszót közvetlenül az *őő* előtt, leereszti a tekintetét. Az *őő* utáni szó (*nagyon*) befejezéséig folyamatosan lefelé néz, és csak a határozó kimondása után irányítja vissza tekintetét a recipiensre.

A fenti példák mindegyikében az *őő* egy fordulókonstrukciós egység belsejében helyezkedik el, jóval a beszélőváltásra alkalmas pont előtt, és közvetlenül egy olyan kötőszót követ, amely tagmondatot vezet be. A korpuszban az *őő* leginkább ebben

⁸ A tekintet vizsgálat korábbi szakirodalom elsősorban a beszélőváltási rendszer és a forduló interakciós egységének vonatkozásában vizsgálta a társalgás résztvevőinek tekintetviselkedését (l. pl. Beattie 1978; 1979; Goodwin 1980; Torres–Casell–Prevost 1997), illetve a társalgásba való bevonódás szabályozó eszközeinek tartotta a tekintet (Goodwin 1981). A tekintettel kapcsolatos eddigi kutatások összefoglalására l. Rossano (2013).

a jól körülhatárolható pozícióban fordul elő. Ez a jól körülhatárolható pozíció felveti a kérdést, hogy vajon kötődik-e hozzá jól körülhatárolható funkció. A bemutatott példákban a beszélők az *őő* produkciója közben nem néznek senkire, az *őő* kimondása után azonban ismét felveszik recipiensükkel a szemkontaktust. Ez azt sugallja, hogy az *őő* utáni beszédrész nem elérhető azonnal a számukra, és produkciója előtt időre van szükségük. Ez jelenthetné azt, hogy a beszélőnek a TCU-ban soron következő releváns elem produkciója előtt van szüksége időre, azaz szókeresést folytat. Nem valószínű azonban, hogy a korpuszban szinte mindig egy olyan szó jelent a beszélő számára problémát, amely egy kötőszó után következik, és egy tagmondat első szava. További érv a fenti feltételezés ellen, hogy az *őő* a példákban általában az előtte álló kötőszóval alkot egy intonációs kontúrt, és nem az utána következő szóval. Mintha a kötőszó és az *őő* összetartozna, és egyetlen szót képezne (pl. *hogyőő*, *mertőő*, stb). Ez arra utal, hogy a beszélő nem a kötőszót közvetlenül követő lexikai elemet halasztja el az *őő* produkciójával, hanem a kötőszó utáni egész tagmondatot egy egységként kezeli, és az *őő* használatával ennek a nagyobb egységnek a felépítéséhez nyer időt (ezért „tapasztja” az *őő*-t a tagmondatot bevezető kötőszóhoz). Emellett szól az az érv is, hogy a tagmondat-bevezető kötőszókat a magyarban gyakran követi újabb funkciószó (pl. névelő), aminek a produkciója kis valószínűséggel jelent problémát a beszélő számára. Ezekből a megfigyelésekből kiindulva az *őő* ezen előfordulásai olyan beszélői technikának tűnnek, amelyet a magyar nyelvhasználók rendszeresen alkalmaznak annak érdekében, hogy időt nyerjenek egy nagyobb szintaktikai egység (egy tagmondat) létrehozásához a fordulón és a fordulókonstrukciós egységen belül. Ha ez így van, akkor a magyar társalgások beszélői fordulói megalkotása során gyakran kezelnek tagmondatokat egy egységként, vagyis a szintaxis mint a nyelvtan része szerepet játszik a fordulónak mint az interakció alapegységének kialakításában (az interakció és a nyelvtan kapcsolatáról l. Ochs–Schegloff–Thompson 1996). Ez utóbbi viszont már nyelvhasználati kategória, vagyis a hipotézisben megfogalmazott kijelentés további érvet jelent a nyelvtan és a pragmatika összjátéka mellett (vö. Iványi et al. 2006; Németh T. 2019).

3.2. Szókereső *őő*-k: Az [*őő* + szó/frázis] technika

Bár nem olyan gyakran, mint a [kötőszó + *őő* + tagmondat] technikát, olyan eseteket is megfigyelhetünk a korpuszban, amikor az *őő* tényleg szókereső technikának tűnik, amely időnyerésre szolgál, amikor a beszélő a soron következő szót vagy frázist keresi. Emellett a funkció mellett szól az az érv, hogy az *őő* gyakran hosszabb és/vagy ritkább és/vagy idegen eredetű szavak, frázisok előtt jelenik meg. Kimutatták ugyanis, hogy az ilyen jellegű szavak előtt a beszélők gyakrabban folytatnak szókeresést.⁹ Iványi (2003: 87) megállapítja, hogy a „nyelvemen van” jelenség célszavai legtöbbször három vagy több szótagú, ritkán használatos, sokszor idegen eredetű szavak vagy tulajdonnevek. Watanabe (2003) a Japánban statisztikai vizsgálattal kimutatta, hogy ha egy frázist szünetkitöltő elem előz meg, akkor az adott

⁹ Ezek a konstituensek gyakran összetett szavak, illetve több szóból álló frázisok. Az *őő* ezek előtti gyakori előfordulása arra utal, hogy a beszélő ilyenkor az egész konstituenset keresi, függetlenül attól, hogy az adott kifejezés a mentális lexikonjában egy szóként tárolódik vagy sem.

frázis nagyobb valószínűséggel komplex, mint amikor nem előzi meg ilyen elem. Amennyiben a japán beszélők közvetlenül egy frázis előtt szünetkitöltőt használnak, az adott konstituens hosszabb és összetettebb, mint amikor nem áll előtte filler (Watanabe 2003; Watanabe et al. 2008). Watanabe és munkatársai (2008) azt is megállapították, hogy a szünetkitöltő elem jelenléte a hallgató számára is árulkodó abban a tekintetben, hogy hosszabb, komplexebb frázis fog következni. A japán beszélők komplex konstituensek tervezésekor tipikusan az *eto* szünetkitöltő elemet használják (Watanabe 2003: 2476). A magyarban szintén megfigyelhetjük az *őő* használatát komplexebb morfológiai felépítésű szavak, frázisok előtt. A (7) példában két lány és egy idősebb hölgy a karácsonyról beszélget.

(7) (bea003n001, 11:19)

Anna: én nagyon ilyen mécses meg ilyen ilyen kis **őő illóolaj(,)mániás** vagyok ((nevetés))

A (7)-ben Anna a többszörösen összetett és a mindennapi nyelvhasználatban nem gyakran előforduló *illóolaj-mániás* szó előtt produkálja az *őő* hangot. Azt a feltételezésünket, hogy az *őő* itt ennek a szónak az elhalasztására szolgál, vagyis a beszélő szókeresést folytat, két másik jelenség is támogatja. Anna az összetett melléknév második és harmadik tagja között tart egy rövid szünetet, nem sokkal az *őő* előtt pedig megismétli a fráziskezdő *ilyen* névmást. Fox és munkatársai kilenc, mind areális, mind tipológiai szempontból különböző nyelvben az ismétlés és a csere javításban betöltött szerepét vizsgálták (Fox et al. 2009; Fox–Maschler–Uhmann 2010). Eredményeik azt jósolják, hogy azokban a nyelvekben, amelyek rendelkeznek tartalmas szavakat közvetlenül megelőző funkciószavakkal, a nyelvhasználók gyakrabban ismételnék funkciószavakat, mint tartalmas szavakat (véleményük szerint ezek főként azok a nyelvek, amelyek szerkezetében az ige elől, ill. középen van) (Fox–Maschler–Uhmann 2010: 2504). Az ilyen funkciószavak megismétlése hasznos eszköz a beszélők számára a soron következő tartalmas szó elhalasztására (Fox et al. 2009: 97). Miért találhatják egy társalgás résztvevői szükségesnek a soron következő tartalmas szó elhalasztását? Fox et al. (2009: 103) megjegyzi, hogy a tartalmas szavak kategóriája nyitott szóosztály, így a beszélőnek bármely kontextusban nagyobb számú lehetséges szó közül kell kiválasztania a legmegfelelőbbet, mint a funkciószavak esetében. Ezenkívül az egyes tartalmas szavak általában ritkábban fordulnak elő, mint az egyes funkciószavak, ami szintén nagyobb kihívássá teszi a legmegfelelőbb tartalmas szó előhívását (Fox et al. 2009: 103). A tartalmas szavak kiválasztása így több időt igényelhet, mint a funkciószavaké. A magyar társalgások vizsgálatának eredményei összhangban állnak Foxék kutatásával. Mivel a fráziskezdő elemek gyakran funkciószavak a nyelvben, számos olyan szó van közöttük, amely tartalmas szót előz meg, és a magyar beszélők leggyakrabban funkciószavakat ismételnék (Lerch 2007; Németh 2012). Mindez érvként szolgál amellet, hogy a fenti példában Anna az *ilyen* névmás megismétlésével a közeledő *illóolaj-mániás* szó produkcióját halasztja el. A fenti megállapítások megvilágítják, hogy a használt nyelv szerkezeti adottságai miként befolyásolják a nyelvhasználók javítási módusait, és a nyelvtan és a nyelvhasználat interakciójára irányítják a figyelmünket (vö. Iványi et al. 2006; Németh T. 2019). Az *ilyen* névmásnak nemcsak a megismétlése, hanem már a puszta használata is megerősíti a halasztó funkciót. Az *ilyen* diskurzusjelölőként való használatára vonatkozó kutatások ugyanis

kimutatták, hogy a névmás szolgálhat időnyerésre szókeresés során, például a lexikai döntés bizonytalansága miatt (Vukov Raffai 2016). Ez pedig további érv a (7) példában az *ilyen*-nel együtt előforduló *őő* halasztó funkciója mellett.

A (8) példában az *őő* ismét egy igen ritka, viszonylag hosszú szó előtt tűnik fel. Anna és Irén egy idősebb úrral beszélget. Anna arról mesél, hogyan vett részt egy templom építésében. Az *őő* hang az egyházi szaknyelvhez tartozó *marista iskolatestvér* kifejezés előtt jelenik meg.

(8) (bea004f003: 241)

Anna: téglát pakolni jártunk minden szombaton oda úgyhogy (.) az jó volt, így a (.) mindenféle **őő marista iskolatestvére**ekkel együtt pakoltuk ott a teherautókra a téglát

A (9) példa ugyanebből a társalgásból származik. Ezúttal az idősebb úr, Béla mondja ki az *őő* hangot, ismét egy egyházi szakkifejezést megelőzően.

(9) (bea004f003, 07:23)

Béla: mostanában szoktak olyan **őő kereszttut**at csinálni amikor ki- külső tehát kint végigmennek a stációkon

A következő példában az *ő*-t követő kifejezés japán eredetű. A *szumóztunk* szó idegen eredete és a magyarban ritkának tekinthető használata miatt ismét azt feltételezhetjük, hogy az előtte megjelenő *ő* Linda szókeresését jelzi.

(10) (SZTEPSZI1, 02:08)

Linda: eleinte pingpongoztunk, ,h utána Boglárkával **ő szumóztunk**

A (10)-ben Linda tekintetviselkedése szintén azt sugallja, hogy az *ő* használata időnyerésre szolgál a *szumóztunk* szó produkciója előtt. Az előző szó (*Boglárkával*) produkciója közben Linda tekintete a társalgás harmadik résztvevőjére, Katira irányul, ezután pontosan az *ő* produkciójának idejére felfelé néz, majd az *ő* kimondása után azonnal visszairányítja tekintetét Katira. Ez azt jelenti, hogy Linda csupán az *ő* produkciója közben nem néz a társalgás másik két résztvevőjére. Amint készen áll a forduló folytatására, azaz az interakció haladhat tovább egy potenciális lezárási pont felé, Linda azonnal visszairányítja tekintetét a recipiensre.

A fenti példákban tehát megfigyelhetjük, hogy az *őő* (a (10)-ben *ő*) ritka, ill. idegen eredetű szavak, frázisok előtt fordult elő. Ez plauzibilissé teszi, hogy a beszélőknek a soron következő kifejezés produkciója okozott gondot.¹⁰ Végül az

¹⁰ Noha a bemutatott érvek a szó- ill. fráziskereső funkciót támogatják, az *őő* más szerepeket is betölthet a fenti példákban, akár a szókereső funkcióval együtt. Ezek vizsgálata azonban szétfeszítené a jelen dolgozat kereteit. Érdekes azonban megemlíteni, hogy az angol *uh(m)*-hoz hasonlóan az *őő* esetében is előfordul a magyar korpuszban olyan példa, amikor a beszélő egy kínos / tabu kifejezés produkciója előtt használja az *őő*-t, vagy akkor, amikor negatív kritikát készül közölni. Ekkor az *őő* lehetséges funkcióját érdemes percepciók oldalról megközelíteni. Lerner (2013) szerint az ilyen fordulónkonstrukciós hezitációs technikák kifejezhetik a beszélőnek a soron következő kifejezéshez való viszonyát a hallgató(k) felé, miszerint kínosnak tartja az adott szót vagy témát. Ezenkívül arra is alkalmat adhatnak, hogy a kínos kifejezés kimondásával a recipiens fejezze be a fordulót, és ezzel mintegy „engedélyezze” az eredeti beszélő nyelvhasználatát (Lerner 2013: 126).

utolsó ilyen típusú példa (11) az eddigieknél is erősebb érvet szolgáltat amellett, hogy az *ő* már önmagában is szolgálhat halasztó eljárásként a magyar beszélők szókereső tevékenységében. Márton, Beáta és Zsuzsi olyan magyar zenészekről beszélgetnek, akik külföldön váltak híressé. Beáta megjegyzi, hogy világhírű magyar muzikusok leginkább a komolyzene területén vannak.

(11) (SZTEPSZI8, 5:40)

1 Beáta: hát olyanok vannak akik világhírűek mondjuk **őö**

2 Márton: hege[dű meg zongorán meg ilyenek]

3 Beáta: [h e g e d ű m ű v é s z e k] az van

Beáta a *hát olyanok vannak akik világhírűek mondjuk* szakasz produkciója közben – pontosan a *mondjuk* szó befejezéséig (1. sor) – Márton szemébe néz. Ezután leereszti a tekintetét. Márton kezdettől fogva folyamatosan Beátát nézi. Pontosan a lány *ő*-je után, miközben a lány továbbra is lefelé néz, Márton felsorol két komolyzenei hangszert (2. sor). Ez arra utal, hogy Márton Beáta viselkedését – az *ő* használatát – szókeresésként értelmezi. Abban, hogy a *hegedű* és a *zongora* főneveket sorolja föl, szerepet játszhat a lány korábbi megjegyzése, miszerint a magyar zenészek inkább a komolyzene területén váltak ismertté. Márton első két szótagja után Beáta ugyanazzal az elemmel folytatja fordulóját (*hegedű*). Ebből arra következtethetünk, hogy Beáta két szótag után felismerte a fiú által először kimondott hangszer nevét (*hegedű*), és valószínűleg Márton „ajánlatának” hatására produkálja *ő* is ugyanazt a szót. Ezzel nemcsak azt ismeri el, hogy korábban szókeresést folytatott, hanem azt is, hogy a szó, amelyet keresett, az volt, amelyet Márton ajánlott (vagy legalábbis a fiú által kimondott szót alkalmasnak találja arra, hogy azzal folytassa a fordulóját). Ebben a példában tehát a Beáta által használt *ő* Márton számára az egyetlen verbális jele annak, hogy a lány szókeresést folytat. Ez a jelzés – a lány tekintetviselkedésével együtt – kiváltja a fiú kooperatív viselkedését. A (11) példa alapján a kollaboratív szókeresés egy lehetséges mintázata a következőképpen írható le: (i) 1. forduló: az *ő* használatával a beszélő jelzi a recipiens(ek) számára, hogy a soron következő releváns elemet keresi, és időt is biztosít magának a szókeresési folyamathoz. Az *ő* kimondása közben nem néz a recipiens(ek) szemébe. (ii) 2. forduló: a beszédpartner felkínál egy lehetséges megoldást, és ezzel azt is jelzi, hogy az *ő* használatát szókeresésként értelmezte. (iii) 3. forduló: a beszélő megismétli a partner által felkínált elemet. Ezzel elismeri, hogy korábbi viselkedése az 1. fordulóban valóban szókeresés volt, és jelzi, hogy megfelelőnek találja a partner által ajánlott elemet. Ez jól mutatja, hogy a társalgások résztvevői fordulókkel egyúttal mindig azt is kinyilvánítják, hogy hogyan értették az előző fordulót (Heritage 1984: 259).

Elemzésem alapján az *ő* szókeresésben betöltött lehetséges funkciói tehát a következők: (i) az *ő* használatával a beszélő időt nyerhet a szókereséshez, azaz elhalaszthatja a keresett elem produkcióját; (ii) az *ő* kimondása implicit kérés is lehet a partner felé, hogy vegyen részt a szókeresésben. Az *ő* ez utóbbi funkciója a szókeresés kooperatív viselkedést kiváltó természetét erősíti (vö. Goodwin–Goodwin 1986; Iványi 2002).

Az *ő* eddig tárgyalt pozícióról tehát megállapíthatjuk, hogy a jelenség a korpuszban legtöbbször a fordulókstruktúrák egység belsejében, jóval a váltásreleváns

hely előtt fordul elő, és egy tagmondatot előz meg. A hang produkciója itt időnyerő technikának tűnik, amelyet a beszélő arra használ, hogy tagmondatról tagmondatra felépítse fordulóját. Noha nem olyan gyakran, mint tagmondat-bevezető pozícióban, az *ő* a szókeresés folyamatában is fontos funkciót kaphat a magyarban. Érdemes megjegyezni, hogy az angolban az *uh/uhm* hasonló szerepet tölthet be a szókeresésben (Schegloff 2010: 136; Lerner 2013: 103), de az *ő*-höz hasonló tagmondat-bevezető funkcióról nem számol be a konverzációelemzés szakirodalma. Vagyis a [kötőszó + *uh(m)* + tagmondat] sorozat korántsem olyan jellemző az angolban, mint a [kötőszó + *ő* + tagmondat] mintázat a magyarban. Ebben a nyelvhasználatbeli különbségben szerepet játszhat a két nyelv szintaktikai szerkezete közötti különbség. Míg a *hogy* kötőszó, amely messze a leggyakoribb *ő* által követett kötőszó a magyar korpuszban, kötelező elem számos magyar alárendelő szerkezetben (l. 3.1.), angol megfelelője, a *that* gyakrabban hagyható el az angol alárendelő szerkezetekből. Ez a különbség rávilágít arra, hogy a nyelvek szintaktikai szerkezete milyen fontos szerepet játszhat a nyelvhasználatban, és ráirányítja figyelmünket a nyelvtan és a pragmatika interakciójára (vö. Iványi et al. 2006; Németh T. 2019). A következő részben bemutatok néhány olyan jelenséget, amely rendszeresen előfordulhat a tagmondat-bevezető *ő* környezetében.

3.3. A tagmondat-bevezető *ő*-t kísérő jelenségek

3.3.1. Az [ő + szünet] technika

Amikor az *ő* hang az eddig bemutatott funkciókban szerepel, gyakran kíséri néhány más jelenség. Ezek az együttes előfordulások szintén mutatnak néhány jellegzetességet a korpuszban. A leggyakoribb közöttük, noha messze nem olyan gyakori, mint az önmagában álló *ő*, az *ő*-t közvetlenül követő szünet (12, 13). Érdekes, hogy ez a mintázat sokkal gyakrabban bukkan fel tagmondatok elején, mint szókeresés-kor. Lássunk két példát erre a [kötőszó + *ő* + szünet + tagmondat] sorozatra! A (12)-ben Anna egy olyan szilveszteri buli helyszínét jellemzi, ahova végül nem ment el, a (13)-ban pedig a résztvevők az egyetemi vizsgákon való csalásról beszélgetnek.

(12) (bea005f004, 2:44)

Anna: mer olyan buli lett volna **hoggy ő (1.0)** volt egy olyan ház, ami már k-
 úgy van kész, hogy még bútor nincsen benne

(13) (SZTEPSZI5, 1:06)

Teréz: Nekem az a véleményem a puskázás kapcsán **hoggy ő (0.5)** minden
 tanár kábé tudja hogyha a diák puskázik

A (13) példa kezdetén Teréz az egyik beszélgetőtársára, Janira néz, aki tőle jobbra foglal helyet. Amikor elkezdi a *kapcsán* szó artikulációját, lehajtja a fejét, és a szünet végéig folyamatosan lefelé irányítja a tekintetét. A szünet befejeztével visszafordítja a tekintetét Janira, és így folytatja fordulóját. Ez azt jelenti, hogy Teréz pontosan a *hogy ő (0.5)* produkciójának idejére kerüli el a szemkontaktust partnereivel. Ahogyan a korábbi elemzésekből láthattuk, az ilyen, kötőszót követő *ő*-k olyan időnyerő eszköznek tűnnek, amely segítségével a beszélő elhalaszthatja a soron következő tagmondat produkcióját. Mivel az *ő* után beillesztett szünet meghosszabbítja az így nyert időt, a [kötőszó + *ő* + szünet + tagmondat] mintázat a tagmondat-bevezető *ő*-k halasztó funkcióját erősíti.

Ezek a megfigyelések összhangban állnak az *uh(m)*-ot érintő korábbi kutatásokkal az angolban. Noha, ahogyan fentebb már volt róla szó, az *uh(m)* nem olyan gyakran fordul elő tagmondatkezdő pozícióban, mint az *öö* a magyarban, az [*uh(m)* + szünet] technika az angol beszélők által is rendszeresen alkalmazott eljárás. Lerner (2013: 101) és Sacks (1992: 547) megjegyzi, hogy a forduló progresszív előrehaladásának *uh(m)*-mal történő felfüggesztése relevánssá tesz egy további felfüggesztő eljárást, mégpedig egy, az *uh(m)*-ot közvetlenül követő szünetet. Lerner (2013: 101) szerint ez a hezitálás egy módja, amellyel a beszélő hatékonyan kifejezheti, hogy bár most szünet következik, ő igényt tart a forduló további részére, és egyúttal ígéretet is tesz a TCU folytatására. Az *uh(m)* ilyen módon lehetővé tesz, legitimál egy azonnal következő szünetet. Sacks és Lerner megfigyelései az [*öö* + szünet] technikára is érvényesnek tűnnek. Azt is megfigyelhetjük, hogy az *öö* és az *uh(m)* használata már önmagában, rákövetkező szünet nélkül is felfüggeszti a folyamatban levő forduló, vagyis az azzal végrehajtott cselekvés előrehaladását. Ebből az következik, hogy ezeknek a jelenségeknek már önmagukat is legitimálniuk kell, akkor is, ha nem követi őket szünet. Így az *öö* és az *uh(m)* használat funkcióban történő használata inherensen azt is kifejezi, hogy a beszélő ígéretet tesz a folytatásra. A szüneten kívül más jelenségek is kísérhetik az *öö* megjelenését, a következő részben ezek közül a kötőszóismétlést mutatom be.

3.3.2. Kötőszóismétlés az *öö* környezetében

A [kötőszó + *öö* + tagmondat] technika egy formája, hogy a beszélők megismétlik az *öö*-t kísérő kötőszó(ka)t. Ez az *öö* előtt és az *öö* után is megtörténhet. A következő példában három, egymással baráti viszonyban levő fiatal arról beszélget, hogy vajon csökkenne-e az alkoholfogyasztás Magyarországon, ha legálisá tennék a könnyűdrogokat.

(14) (SZTEPSZI8, 09:48)

Johanna: mer most **hogy hogy ööö** nem legális attól még ugyanúgy VAN.

A (14) példában Johanna egy további érveléssel támasztja alá korábban megfogalmazott véleményét: nem csökkenne az alkoholfogyasztás Magyarországon, ha a könnyűdrogok legálisak lennének. Attól még, hogy törvénytelen, már most is vannak az emberek között olyanok, akik drogoznak. Johanna a *mer most hogy* beszédszakasz kimondása közben egyenesen előre néz, majd felemeli tekintetét a menyeezetre, és itt is tartja egészen az *ööö* befejezéséig. Ezután lefelé irányítja a tekintetét. Az, hogy a kötőszó megismétlésekor és az azt követő megnyújtott *öö* produkciója közben sem néz egyik partnerére sem, a [kötőszóismétlés + *ööö*] halasztó, időnyerő funkciójára enged következtetni.

Az is gyakori a korpuszban, hogy a kötőszóismétlés és a szünet különböző kombinációkban együttesen fordul elő az *öö* környezetében. A (15) példában Ilona a beszélgetés egy korábbi vitatémájára reagál, miszerint segítene-e barátjának, hogy az csaljon egy fontos vizsgán.

(15) (SZTEPSZI7, 00:50)

Ilona: én maximum azt csinálnám meg **hogy hogy ööö (0.5) hogy** o- vele együtt tanuljak a vizsgára

Ilona a példa kezdetén veszi át a szót. A beszélőváltás pillanatában – a váltás-releváns helyen – az előző beszélőre néz, ám a szóátvétel után azonnal lehajtja a fejét. Csak akkor emeli tekintetét újra a partnerére, amikor a következő váltás-releváns hely közelébe ér, mégpedig a *tanuljak* szó produkciója közben (2. sor eleje). Ez azt jelenti, hogy a *hogy hogy öő (0.5) hogy* produkciója közben nem néz egyik beszélgetőpartnerére sem. Ez a [kötőszóismétlés + *öő* + szünet + tagmondat] kombináció a beszélő tekintetviselkedésével együtt azt sugallja, hogy a felsorolt jelenségek együttes használatának funkciója a *hogy* által bevezetett tagmondat elhalasztása, és ezúttal a beszélőnek még több időre van szüksége, mint az előző példákban.

Ahogy a 3.2. részben már volt róla szó, Fox és munkatársai (2009; 2010) kilenc nyelvet felölelő vizsgálatukban úgy találták, hogy a tartalmas szavakat megelőző funkciószavakkal rendelkező nyelvekben a beszélők inkább funkciószavakat ismételnek, mint tartalmas szavakat (Fox–Maschler–Uhmann 2010: 2504). Ez hasznos eszköz lehet számukra a soron következő tartalmas szó elhalasztására (Fox et al. 2009: 97), vagyis segít időt nyerni a következő tartalmas szó produkciója előtt. Azt is láthattuk, hogy a magyar nyelv vizsgálati eredményei illeszkednek ezekhez a megfigyelésekhez (Lerch 2007; Németh 2012). A kötőszóismétlés mint funkciószóismétlés a magyar tagmondatok elején a Foxék által leírt halasztó, időnyerő technikának tűnik. Nyelvspecifikus tulajdonságnak látszik azonban, hogy a kötőszóismétlés a magyarban nem a soron következő tartalmas szó elhalasztására szolgál, hanem egy olyan technika, amellyel a beszélők a soron következő nagyobb szintaktikai egységet halasztják el, azaz a kötőszó által bevezetett tagmondatot (az emellett szóló érveket a 3.1. rész utolsó bekezdése tartalmazza). Németh (2012: 2025, 2029) 315 funkciószó-ismétlés között csak 36 névelőismétlést talált. Ez az eredmény egyrészt megerősíti, hogy a magyar beszélők fordulók felépítése során a tagmondatokat egy egységként kezelik, másrészt azt az elemzést is támogatja, hogy a tagmondateleji kötőszóismétléssel együtt előforduló *öő*-k halasztó funkcióval rendelkeznek. Érdekes, hogy az *öő* a funkciószavak közül szinte csak kötőszóismétléssel fordul elő a korpuszban. Ez arra utal, hogy az önmagában álló tagmondat-bevezető *öő* hasonló természetű halasztó funkcióval rendelkezhet, mint a tagmondat eleji kötőszóismétlés. Összegezve, a fent bemutatott három jelenség (*öő*, kötőszóismétlés, szünet) egymás halasztó funkcióját látszik erősíteni, amikor tagmondatok elején különböző kombinációkban egymás mellett fordulnak elő. Ez további érv amellett, hogy a nyelvhasználat és a grammatika interakcióban áll egymással a magyarban (vö. Iványi et al. 2006; Németh T. 2019). A három jelenség matematikailag lehetséges kombinációi közül nem mindegyik tűnik egyforma gyakoriságúnak. Ha ugyanis a sorozatban szünet is megjelenik, az szinte mindig közvetlenül az *öő* után áll. Ennek az oka az lehet, hogy míg az *öő* és a kötőszóismétlés – hangzó jelenségeként – képes önmaga legitimálására, azaz használatukkal a beszélő kifejezi, hogy igényt tart a forduló további részére, a szünet erre az esetek túlnyomó többségében önmagában nem alkalmas. Szükséges egy megelőző jelenség, ami legitimálja. Ez a magyar korpuszban legtöbbször az *öő* (l. 3.3.1.).

Az *öő* az eddig bemutatott valamennyi esetben a fordulónonstruktív egység belsejében, jóval a váltás-releváns hely előtt fordul elő a korpuszban, és a beszélő arra használja, hogy időt nyerjen a forduló soron következő tagmondat- vagy

frázisegységének felépítéséhez. A folytatás iránti ilyen formájú elköteleződés még indokoltabbá válhat, ha a beszélő (i) váltásreleváns helyhez ér, de magánál akarja tartani a szót, vagy (ii) új beszélőként új fordulót nyit, de még nem tudja, hogyan építse föl az új egységet. Míg az első esetben egy beszéd nélküli intervallum könnyen alkalmat adhat egy új beszélőnek a belépésre, a második esetben az új beszélőnek valahogyan jeleznie kell, hogy új fordulót nyit.¹¹ A korpuszban mindkét társalgási jelenség előfordul.

4. Az *őö* használata váltásreleváns helyen

4.1. Az *őö* használata fordulókiterjesztés elején

Noha messze nem olyan gyakran, mint TCU-belseji pozícióban, vizsgált jelenségünk, az *őö* váltásreleváns helyen is megjelenik a korpuszban. Ebben a pozícióban az *őö* előfordulásainak két tipikus csoportját különíthetjük el: (i) a beszélő a folyamatban levő fordulóját akarja folytatni a váltásreleváns hely után, vagy (ii) új beszélőként indít fordulót. Az *őö* használata az előfordulások első csoportjában igényt és elköteleződést jelenthet a forduló folytatására, a második csoportban pedig a beszélő jelzi, hogy új fordulót nyit, és el is kötelezi magát az új forduló produkciója mellett. Nézzük először az első esetet!

A fordulókiterjesztés egy olyan egység, amellyel az aktuális beszélő a váltásreleváns hely után kibővíti az – egyébként potenciálisan már lezárható – fordulókiterjesztés egységét. A fordulókiterjesztés grammatikailag függ attól a TCU-tól, amelyhez kapcsolódik, és nem nyit új cselekvést, hanem a TCU-val végrehajtott cselekvést terjeszti ki (Schegloff 1996; Lerner 2004; Couper-Kuhlen-Ono 2007; Sidnell 2012). A (16) példában Kati, Linda és Boglárka a lovaglásról beszélgetnek. Linda éppen azt újságolja, hogy nemrégiben talált egy jó lovaglóliskolát, ahol az oktatók örömmel fogadják az újonnan érkezett diákokat.

(16) (SZTEPSZI1, 10:27)

1 Linda: itt nagyon örülnek hogyha mennek ki

2 (1.0)

3 Linda: *őö* >lovagolni<=de tudsz is?

Az első sorban az *örülnek* és a *mennek* ige ágense nem egyértelmű. A többes szám 3. személyű igeragozás mindkét esetben utalhat a lovasiskola oktatóira és diákjaira is. A fordulókiterjesztés egység kiterjesztése a *lovagolni* célhatározóval egyértelművé teszi mindkét ige ágensét a recipiensek számára: az oktatók örülnek, ha új diákok mennek ki lovagolni. Linda a fordulókiterjesztést csak 1 másodperccel a váltásreleváns hely után adja a TCU-hoz. Ez a szünet részben motiválhatja a kiterjesztés *őö*-vel való indítását: 1 másodperc elteltével a váltásreleváns hely után megnövelheti egy újonnan belépő beszélő megszólalásának „veszélyét”. Az *őö* használatával Linda jelzi, hogy igényt tart a társalgás egy további szakaszára, és egyúttal el is halasztja annak produkcióját. Ami a lány tekintetét illeti, az egész fordulókiterjesztés egység produkciója közben (az első sor elejétől kezdve) az egyik

¹¹ Sacks (1992: 547) az [*uh* + szünet] hasonló, fordulókezdő funkcióját írja le. Az *uh* ebben a pozícióban a beszélőnek a további beszéd iránti elköteleződését jelzi.

recipientsre néz, és csak az *őő* produkciója után fordítja lefelé a tekintetét. Érdeemes megfigyelni a különbséget az előző példákhoz képest, amelyekben az *őő* pozíciója a TCU belsejében volt: ezekben a beszélők az *őő* produkciója közben kerültek a szemkontaktust a társalgás többi résztvevőjével. Az, hogy a váltásreleváns helyen levő *őő*-t Linda a partner szemébe nézve produkálja, alkalmas lehet annak kifejezésére, hogy a váltásreleváns hely ellenére magánál akarja tartani a szót.

A (17) példában az *őő* használata tagmondatnyi fordulókiterjesztést vezet be. Juli a közelgő esküvőjéről beszél.

(17) (bea006n002, 06:16)

1 Juli: há:t tesóm valószínűleg a tanúm lesz.

2 Anna: mhm.

3 Juli: **őő mer őő (0.7)** így a családban is ennek volt előzménye

Ebben a példában a 3. sor elején levő *őő* ismét olyan eszköznek tűnik, amellyel a beszélő biztosíthatja, hogy a váltásreleváns helyen senki ne vegye át tőle a szót.¹² A 3. sorban az *őő* után a fentebb bemutatott [kötőszó + *őő* + szünet + tagmondat] mintázat következik, ami arra utal, hogy már az első – elnyújtott – *őő*-nek is, kötelezettségvállaló funkcióján túl, időnyerő funkciója is lehet. Az *őő* megismétlése és a szünet ugyanis annak a tagmondatnak a további elhalasztására szolgálhat, amely a kötőszó után várható. Megfigyeléseim alapján a [kötőszó + *őő* + szünet + tagmondat] sorrend fordulókiterjesztés elején általában azonos a TCU belsejében tapasztalt sorrenddel.

Amikor az *őő* váltásreleváns helyen fordul elő, általában ugyanúgy tagmondatnyi egységet vezet be, mint a fordulókonstruktív egység belsejében. Ez további érv emellett, hogy a magyar beszélők fordulók felépítése során a tagmondatot egy grammatikai egységként kezelik. A következő részben a fordulókezdő *őő*-ket vesszük górcső alá. A korpuszban tett megfigyeléseim alapján a forduló elején megjelenő *őő*-k két csoportra oszthatók. Az egyik típusba azok tartoznak, amelyek egy párszekvencia második párrészét (second pair part „SPP”) vezetik be. Ezeket összefoglaló néven „SPP-indító *őő*”-nek fogom nevezni. A másik típusba azokat az *őő*-ket sorolom, amelyek vagy egy párszekvencia első párrészét (first pair part „FPP”) vezetik be, vagy egy olyan forduló elején állnak, amely nem tartozik párszekvenciához. Ezek lesznek a „nem-SPP-indító *őő*”-k.

4.2. Fordulókezdő *őő*-k

4.2.1. Nem-SPP-indító vs. SPP-indító *őő*-k

Schegloff (1968) megfigyelte, hogy bizonyos megnyilatkozások megjelenése a társalgásban elvártta teszi egy második megnyilatkozás megjelenését. Ilyenkor az első párrész produkáló fél normatív kötelezettséget támaszt partnerével szemben, hogy az az első lehetséges helyen egy második párrész, azaz egy megfelelő válaszcselekvést produkáljon (Stivers 2013: 192). Ezeket a páros cselekvéseket

¹² Az Anna által produkált *mhm* a 2. sorban nem szóátvételi kísérlet, csupán háttéracsatorna-jelezés, hogy mint recipiens, befogadta az új információt. A *mhm* a magyarban gyakran jelezhet ilyen episztemikus állapotváltozást, amikor a recipiens a „nem tudás” állapotából a „tudás” állapotába kerül (vö. Heritage 2013: 379).

párszekvenciának nevezi a konverzációelemzés szakirodalma (Schegloff–Sacks 1973). A párszekvencia olyan cselekvéseket foglal magába, mint például a meghívás és annak elfogadása/elutasítása vagy az üdvözlés és a viszontüdvözlés (Stivers 2013: 192).

Sacks (1992: 547) megállapítja, hogy fordulókezdő pozícióban az [*uh* + szünet + mondat] mintázat az angol megnyilatkozások jellegzetes formája. Sacks szerint az *uh* ilyen használatával a beszélő jelzi, hogy igényt tart egy új fordulóra, így az *uh* engedélyez egy azonnali szünetet, mielőtt a beszélő folytatná a fordulót. A magyar korpuszban az *őő* szintén gyakran előfordul fordulókezdő pozícióban, de az *uh*-val ellentétben ritkán követi szünet ebben a pozícióban.

A következő példában az *őő*-t olyan fordulókezdő pozícióban figyelhetjük meg, amikor egy párszekvencia első párrészét vezet be. Három fiatal, Anikó, Feri és Dóri Feri sportfogadásáról beszélgetnek. Anikó afelől érdeklődik, hogy Feri tényleg egy kosárlabdacsapatra fogadott-e előző nap.

(18) (SZTEPSZI4, 02:55)

1 Anikó: jól látom, hogy így kosár?

2 Feri: mhm. de az bejött. azt megraktam de az mos volt hajnalban.

3 (0.5)

4 Feri: az bejött.

5 (1.0)

6 Anikó: **őő** Lakers vagy [mire?]

7 Feri: [mhm.]

A 6. sorban, egy 1 másodperces szünetet követően Anikó megkérdezi Ferit, hogy a Lakersre fogadott-e, vagy más csapatra. Fordulóját, amely egy kérdés és így egy párszekvencia első párrésze, *őő*-vel kezdi. Ezzel a forduló (és a párszekvencia) megvalósulását készleteli. Az *őő* produkciójával tehát megszerzi a jogot egy következő fordulóhoz, de annak cselekvését (a kérdést) még nem kezdi el. Az *őő* produkciója előtt végig Feri szemébe néz, viszont az *őő* Lakers kimondása közben lefelé pillant. Ez a tekintetváltozás hasonló ahhoz a beszélői viselkedéshez, amelyet a szókeresést tartalmazó példáknál megfigyelhettünk: a beszélő az *őő* kimondásának idejére elkerüli a szemkontaktust partnereivel (l. 3.2.). Anikó tekintete ezért az *őő* halasztó funkciójára utal. A (18) példában tehát feltételezésem szerint az *őő*-nek kettős szerepe van. Használatával Anikó egyrészt jelzi, hogy igényt tart egy új fordulóra, és el is kötelezi magát annak produkciója mellett (ez legalább egy fordulókészítési egységet jelent, l. Schegloff 2007: 9), másrészt időt nyer a fordulóval végrehajtandó cselekvés (ez esetben egy információkérő kérdés) végrehajtása előtt. Ezt az elemzést a forduló előtti viszonylag hosszú szünet is indokolja (5. sor). A háromfős társalgásban 1 másodperc elteltével az előző forduló lezárása után különösen megnöveli annak esélyét, hogy Anikó előtt más beszélő ragadja magához a szót.

Lássunk még egy példát a fordulókezdő, de nem SPP-indító *őő* jelenségére! A (19)-ben az *őő*-t nem egy párszekvencia első párrésze követi, hanem egy olyan forduló, amely nem tartozik párszekvenciához. Amália, Gitta és Eta a tömegközlekedést használó tizenévesekről beszélgetnek. Gitta éppen arról az élményéről számol be, amikor olyan tizenévesekkel utazott együtt, akik nem értették, miért nincs a buszon annyi kerekesszékes ember, mint amennyi helyet fenntartanak nekik a buszon.

(19) (SZTEPSZI6, 11:40)

1 Gitta: kerekesszék? négy kerekesszéki hely van, de hát akkó hol vannak a kerekesszékek?

2 (1.0)

3 Eta: **őő** tehát az értelmiségi színvonalat próbálad prezentálni.

Gitta az első sorban idézi az egyik fiatal kérdését. Eta 1 másodperc eltelté után nem a kérdésre produkál válaszfordulót, hanem egy lehetséges értelmezését fogalmazza meg annak a cselekvésnek, amelyet Gitta az előző fordulóban végrehajtott: Gitta a buszon elhangzott kérdés felidézésével negatívan értékelt egy tizenévesek intelligenciáját. Eta fordulókönstrukciói egységének értelmező funkciójára utal a *tehát* kötőszó az *őő* után. Mivel Gitta kérdése csak idézet, nem valódi kérdés, nem is számít első párrésznek, tehát nem támaszt elvárást Etával (ill. Amáliával) szemben egy második párrész produkciójára. Eta tehát saját magát jelöli ki következő beszélőnek, amikor megszólal (a beszélőváltási szabályokról l. Sacks et al. 1974). Tekintve a váltásreleváns hely óta eltelt 1 másodperces szünetet és Amália jelenlétét, Eta az *őő* használatával blokkolhatja Amália lehetséges megszólalását. Az, hogy az *őő* és az egész forduló produkciója során kerüli a másik két résztvevő tekintetét, ismét arra utal, hogy az *őő* időnyerésre is szolgál a TCU felépítéséhez. A példa egy másik lehetséges elemzése, hogy az *őő* használatát Eta kritikus megjegyzése váltja ki. Lerner (2013) megmutatja, hogy a forduló megalkotása során alkalmazott halasztó, hezitációs jelenségek alkalmasak annak kifejezésére, hogy a beszélő a közeledő beszédre tartalmát érzékenynek, kínosnak tartja. Ilyen lehet például egy kritikus megjegyzés megfogalmazása (Lerner 2013: 104). Eta szarkasztikus hanglejtése is amellet szól, hogy az *őő*-t a példában a tizenévesekről tett kritikus megjegyzése váltja ki.

A magyar korpuszban több az olyan fordulókezdő *őő*, amely egy párszekvencia második párrészét vezet be, mint az olyan, ami nem SPP-índító. Egy párszekvencia első és második párrésze között fontos különbség, hogy míg egy első párrész produkálása csupán opcionális a beszélők számára, addig az első párrész megjelenése elvárttá és relevánssá tesz egy típuskonform második párrészt (Schegloff 1968; Schegloff–Sacks 1973; Sacks 1992). Ez azt jelenti, hogy a két párrésznek típusában is illenie kell egymáshoz (Schegloff–Sacks 1973; Schegloff 2007). Például egy kérdés típuskonform válaszcselekvése a kérdés teljesítése vagy elutasítása (Stivers 2013: 192). A párszekvencia két komponensét preferált egymás mellett tartani, azaz preferált, hogy azonnal, közvetlenül az első párrész elhangzása után következzen a második párrész (Sacks 1987 [1973]; vö. Stivers–Robinson 2006). Számos, a konverzációelemzés elméleti keretében született tanulmány jutott arra az eredményre, hogy ha a beszélő elhalasztja az elvárt második párrész produkcióját, a késleltetett forduló gyakran diszpreferált válaszcselekvést valósít meg (l. pl. Pomerantz 1984; Heritage–Atkinson 1984; Schegloff 2007). Ha ebből a szempontból figyeljük meg a magyar korpuszt, azt várhatjuk, hogy amikor a beszélő *őő*-vel kezd egy második párrészt, az *őő* egy diszpreferált válaszcselekvés elhalasztására fog szolgálni. Meglepő módon a korpusz egy ilyen példát sem tartalmaz. Ez valószínűleg abból adódik, hogy a beszélgetések nem tartalmaznak olyan beszédaktusokat, amelyek tipikusan kiválthatnak diszpreferált válaszcselekvést (pl. meghívás, ajánlat, kérdés). A korpuszban a legtöbb első párrész információkérő kérdés. Az alábbi példában Anna Julit a lány közelgő esküvőjéről kérdezi.

(20) (bea006n002, 06:35)

1 Anna: és a ruhád milyen lesz?

2 Juli: [ö ö ö ö ö ö]

3 Anna: [nehogy azt] mondd hogy fehér! ((nevetés))

4 Juli: dehát fe [hér lesz, igen!]

5 Anna: [((nevetés)) igen ((nevetés))]

6 Juli: **öö** nézegettem, két típus áll nekem igazán jól,...

A (20) példában Juli kétszer produkálja az *öö* hangot, az első esetben jelentősen elnyújtva. Vizsgáljuk meg először ennek az elnyújtott *öö*-nek a lehetséges funkcióit (2. sor)! Most, az előző példákkal ellentétben a beszélőnek nem csupán azt kell jeleznie, hogy új fordulót kezd, hanem Anna előző fordulóban feltett kérdése (1. sor) elvártta és relevánssá teszi egy megfelelő második párrész produkcióját az első beszélőváltásra alkalmas helyen (Schegloff–Sacks 1973; Sacks–Schegloff–Jefferson 1974). Anna ráadásul a kérdéssel implicit módon Julit jelöli ki válaszadónak, hiszen a ruha felől érdeklődik, és Juli a leendő menyasszony. Az, hogy Juli ezt a normatív elvárást nem teljesíti azonnal, nemcsak támogatja az *öööö* „ígéret a folytatásra” funkcióját, hanem még hangsúlyosabbá teszi azt, mint a nem-SPP-indító *öö*-k esetében. Juli tehát az *öööö*-vel kifejezi, hogy tisztában van a felé irányuló elvárással, és egyúttal ígéretet is ad a válaszadásra.

A (20) példa elemzése rámutat egy fontos különbségre a nem-SPP-indító és az SPP-indító *öö*-k között. A nem-SPP-indító *öö*-k esetében a beszélő felé nem irányul semmilyen elvárás, ő jelöli ki saját magát következő beszélőnek. Csak miután megszólalt, akkor válik kötelességévé, hogy legalább egy fordulókonstrukciós egységet produkáljon. Az SPP-indító *öö*-knél viszont egy megfelelő típusú válaszreakciónak érkeznie kell, egy résztvevőt ki is jelöl az FPP-t produkáló beszélő, és ez az elvárás már a kijelölést követő első váltásreleváns helyen életbe lép, tehát már azelőtt, hogy a válaszoló fél megszólalna. Azaz az SPP-indító *öö*-t produkáló beszélőtől elvárt, hogy megszólaljon.¹³ Ha azonban az elvárt cselekvés produkciójára még nem képes a váltásreleváns helyen, szükségessé válhat annak elhalasztása. Az *öö* használata alkalmas lehet erre a célra. Tehát, míg a nem-SPP-indító *öö* egy lehetséges motivációja, hogy az új beszélő meg akarja előzni egy másik résztvevő belépését a váltásreleváns helyen, addig az SPP-indító *öö*-kkel a beszélő ígéretet tehet a felé irányuló elvárás teljesítésére, és egyúttal el is halaszthatja annak produkcióját.

Térjünk vissza a (20) példához! Anna vicce és a viccből kialakuló szekvencia miatt (3–5. sor) Juli válaszfordulója késik. A korábbi kérdésre csak a 6. sorban kezd el válaszolni, és válaszfordulóját ismét *öö*-vel kezdi. Az *öö* használatát indokolhatja, hogy a Julira vonatkozó elvárás most még erősebb: az öt fordulóval korábban neki szegezett kérdésre még mindig nem válaszolt. Az *öö*-nek tehát ismét elkötelező és halasztó funkciót tulajdoníthatunk.

¹³ Éppen emiatt a „nyomás” miatt, ami a kijelölt következő beszélőre nehezedik, ha valamilyen okból nem képes az elvárt válaszcselekvés kivitelezésére, például nem tudja megadni a választ egy információkérő kérdésre, ennek gyakran hangot is ad (pl. *Nem tudok válaszolni*). Ezzel megindokolja, hogy miért nem teljesíti a felé irányuló normatív elvárást (Heritage 1984; Beach–Metzger 1997; Stivers–Robinson 2006).

A fordulóbelseji kötőszókhöz kapcsolódó *őő*-khöz hasonlóan a fordulóindító *őő*-k között is találunk olyan előfordulásokat a korpuszban, amikor az *őő* környezetében egy kíséreljenséget figyelhetünk meg. Ez a jelenség a *hát* diskurzusjelölő, amely többek között válaszjelölő funkcióval is rendelkezhet (l. pl. Kiefer 1988; Németh T. 1998; Schirm 2011; Markó–Dér 2011; Kondacs 2016). A [*hát* + *őő*] kombinációt például információkérő kérdésre adott válaszok elején figyelhetjük meg.¹⁴ Itt, mivel egy párszekvencia második párrészének elején található, az *őő* funkciója eltér a forduló belsejében előforduló, kötőszóhoz kapcsolódó *őő* funkciójától.

4.2.2. A [*hát* + *őő*] jelenség előfordulása második párrészek elején

A *hát* diskurzusjelölőnek számos funkciója lehet a magyarban. Lehet például hezitációs, javító vagy nyomatékosító eszköz, de válaszjelölő szerepet is betölthet (Schirm 2011: 28–45). A következő beszélgetésrészlet egy válaszjelölő *hát*-ot tartalmaz, amely egy párszekvencia második párrészét vezet be (2. sor).

(21) (SZTEPSZI1, 13:54)

1 Linda: és akkor milyen sportok érdekelnek? va:gy

2 Kati: **hát** régen talcolta:m, me:gőő (0.7) mmm ritmikus sportgimnasztika

3 Linda: m h [m]

4 Kati: [a z] az nagyon jó volt, az az hiányzik,

Kati, amikor átveszi a szót, nem néz sem az őt kijelölő Lindára, sem a beszélgetés harmadik résztvevőjére. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy mindenki tőle várja a választ, így nem kell a tekintetével is jeleznie, hogy igényt tart a következő fordulóra. Továbbá Kati a válaszjelölő *hát*-tal is jelzi, hogy érkezik a második párrész. A példában megfigyelhetjük a korábban tárgyalt [kötőszó + *őő* + szünet] technikát is (*me:gőő (0.7) mmm*) (2. sor), amelyben a kötőszó elnyújtása és a szünetet követő *mmm* a jelenségegyüttes tagmondat-elhalasztó funkciójára utal.

Ebben a pozícióban a *hát* diskurzusjelölőt gyakran követi *őő* a korpuszban. A (22) és a (23) példában a [*hát* + *őő*] olyan kérdés–válasz szekvenciák második párrészét vezet be, amelyeknek az első párrésze információkérő kérdés.

(22) (SZTEPSZI1, 10:07)

Kati: és mennyit kell f i z et [ni?

Linda: **[hátőő]** nekem most tíz alkalom az egy huszas volt. húszezer.

A (22) példában Kati a kérdésével Lindát jelöli ki válaszdónak. A kérdés elhangzása közben Linda végig Katira néz, de amint elkezd a válaszát, lefelé fordítja a tekintetét. Csak a *huszas* szó kimondása közben irányítja vissza a tekintetét Katira, ami a Kati által kért információ. A (23) példában hasonló a helyzet. Linda az egész második párrészt úgy mondja ki, hogy közben nem néz egyik résztvevőre sem.

(23) (SZTEPSZI1, 03:41)

Kati: kiket láttál?

Linda: **hát őőő** ugye Violák ott voltak, Viola, Kriszti, ( ) Lilla meg én

¹⁴ A [*hát* + *őő*] kombináció egyéb előfordulásait a korpuszban nem vizsgáltam.

A következő, (24) társalgásrészlet 5. sorában Zsuzsi azt a kérdést teszi föl beszélgetőtársainak (és saját magának), hogy mit tennének, ha egy barátjuk arra kérné őket, hogy segítsenek neki csinálni egy vizsgán.

(24) (SZTEPSZI5, 00:52)

1 Dániel: puskázás.

2 (0.7)

3 Zsuzsi: mmm

4 (3.0)

5 Zsuzsi: mit teszünk?

6 (1.1)

7 Martin: **hát őő** (0.3) ( )

8 Zsuzsi: **hát** én mmm (0.5) szerintem tutira segítenék neki.

Nemcsak Martin kezdi válaszát *hát*-tal a 7. sorban, hanem Zsuzsi is, aki pedig a saját maga által feltett kérdésre válaszol (8. sor). Ez a *hát* diskurzusjelölő válaszjelölő funkcióját támasztja alá a példában. Martin *hát*-ját a 7. sorban egy *őő*, majd egy 0,3 másodperces szünet követi. A fiú a *hát őő* (0.3) produkciója közben nem néz senkire, csak akkor pillant Zsuzsira, amikor átadja neki a szót. Ami a lány tekintetviselkedését illeti, Martin fordulója közben végig a fiút nézi (7. sor), de amint átveszi a szót a 8. sorban, lehajtja a fejét, és a *hát én mmm* (0.5) produkciója közben nem néz senkire. A szünetek Martin *őő*-je és Zsuzsi *mmm*-je után a két jelenség halasztó funkciójára utalnak.

A *hát* válaszjelölő funkciójá még nyilvánvalóbbnak tűnik azokban az esetekben, amikor a *hát* egy olyan választ vezet be, amely nem közvetlenül az őt kiváltó kérdés után következik. Nézzük a (25) példát!

(25) (bea007f005, 11:55)

01 Gizi: és arra nem gondoltál hogy mondjuk egy angol nyelvvizsga?

02 valahogy angolt megta, [merthogy] valamennyit tudsz angolul.

03 Anna: [((nevetés))]¹⁵

∴

26 Józsi: **hátőő** igen tehát gondoltam rá, csak akkor először államvizsga, aztán

27 majd a .h német meg az o- orosz: aztán majd...

A (25) társalgásrészletben, amikor az egész beszélgetésből 11 perc és 55 másodperc telt el, Gizi megkérdezi Józsit, hogy nem gondolt-e már arra, hogy letegyen egy angol nyelvvizsgát (1. sor). A kérdő intonációval elhangzó *arra nem gondoltál* formula bevezetheti a javaslat beszédaktusát a magyarban, amely arculatfenyegető aktus (Brown–Levinson 1978). Ez az arculatfenyegető státusz magyarázatot jelenthet arra, hogy Gizi egy fordulókiterjesztéssel bővíti ki cselekvését. Ebben megindokolja, hogy miért javasolja Józsinak az angol nyelvvizsgát: valamennyire már beszél a nyelvet. A kérdés formájában elhangzó javaslatra, amely a kérdés beszédaktusát is végrehajtja, ezért elvárta tesz egy válaszreakciót (vö. Searle 1975), Józsi csak a 26. sorban válaszol. Ennek oka, hogy a fiú először csak a fordulókiterjesztésre reagál, ezután pedig a harmadik résztvevő, Anna meséli el az angoltanuláshoz fűződő

¹⁵ Helyhiány miatt a társalgás 12:00 és 14:00 közötti részét nem közlöm az átírásban. Figyel-münket a kérdés–késői válasz szekvenciára és annak környezetére összpontosítjuk.

élményeit (ezeket a fordulókat a példa nem tartalmazza). Gizi kérdésére csak a beszélgetés 15. percében kezd el Józsi válaszolni. Ezt a késői válaszreakciót a fiú *hátő*-vel vezeti be, amely egyetlen intonációs kontúrban hangzik el, mintha a *hát* és az *ő* egyetlen szót képezne. Érdeemes megjegyezni, hogy noha Józsi Gizi kérdésére csak két perc múlva reagál, nem nevezi meg az állítmányhoz tartozó tárgyat, az angol nyelvvizsgára csak névmással utal (*gondoltam rá*). Ebben szerepet játszhat, hogy a *hát* mint válaszelőző eligazítja a recipienseket, hogy a korábbi kérdésre fog válaszreakció érkezni, valamint Józsi ugyanazt a formulát használja a válasz megszerkesztése során, amit Gizi a kérdésében (*arra nem gondoltál–gondoltam rá*). Mindez segítheti a recipienseket a *rá* névmás referenciájának beazonosításában.

Hasonlóképpen, a (26) példa 3. sorában Kati azt kérdezi Lindától, hogy a lány a közös egyetemi társaikkal milyen sportágakat próbált ki az egyetemi sportnapon (*mást sportoltatok?*). Kérdésére csak a 13. sorban érkezik válasz.

(26) (SZTEPSZI1, 01:52)

- 01 Kati: és más?
 02 (0.3)
 03 Kati: mást sportoltatok?
 04 Linda: ige:n, há a Lil [lával kip-]
 05 Kati: [te vol]tál akkor [izé sportna]pon?
 06 Boglárka: [nem voltam.]
 07 Kati: nem.
 08 Linda: [( )]
 09 Boglárka: [tavaly se idén se.]
 10 Linda: igen? tavaly se voltál?
 11 (0.7)
 12 Linda: mondjuk én tavaly nem voltam. úgyhogy viszonyítási alapom
 13 nin>cse de< ÉN nagyon élvez>tem. sze<rintem nagyon jó volt.
 14 .h **hát ő** eleinte pingpongoztunk, .h utána Lillával ő szumóztunk

Amikor Linda elkezd Kati kérdésére válaszolni a 4. sorban, Kati félbeszakítja, és újabb párszekvenciát indít: megkérdezi a harmadik résztvevőtől, Boglárkától, hogy részt vett-e a szóban forgó sportnapon. Mivel ez a megszakítás jóval a váltásreleváns hely előtt történik, és még nem ismerhető fel a válaszfordulóban végrehajtandó cselekvés, Kati megszegi vele a beszélőváltás normatív szabályát (vö. Sacks–Schegloff–Jefferson 1974), és azt is megakadályozza, hogy Linda eleget tegyen annak a párszekvenciákra vonatkozó preferenciának, hogy a második párrész közvetlenül az első párrész után következzen (Sacks 1987 [1973]). Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy Kati fontosabbnak tartja a harmadik fél bevonását a társalgásba. Az is enyhíti a normaszegés „súlyosságát”, hogy Kati a saját kérdése által felállított elvárás kielégítését akadályozza meg. A Boglárkával folytatott belső szekvencia egészen a 13. sorig húzódik (*sze<rintem nagyon jó volt*). Linda csak ezután kezdi újra a 4. sorban félbeszakított válaszát, amelyet *hát ő*-vel indít. A *hát ő* előtt Katit nézi, de pontosan a jelenség produkciójának idejére leveszi a tekintetét a lányról, és akkor néz rá újra, amikor kimondja a *Lillával* társhatározót. Az, hogy a *hát ő* az első párrésztől viszonylag „messzire” került választ vezet be, az előző példához hasonlóan a *hát* válaszelőző funkcióját erősíti.

Megvizsgálva a [*hát* + *ő*] jelenséget a korpuszban, összegezve azt mondhatjuk, hogy amikor a *hát* diskurzusjelölőnek válaszelőző funkciója van, kapcsolódhat hozzá *ő*. Azokban a példákban, ahol a [*hát* + *ő*] olyan válaszokat vezet be, amelyek nem közvetlenül követik az őket elvártta tevő kérdést, a *hát* válaszelőzőként való használata motiváltabbnak tűnik, mint a közvetlen válaszok esetében. Ennek oka, hogy a beszélőnek jeleznie kell azt a pontot, ahol visszatér a korábban neki feltett kérdéshez.

A *hát*-hoz csatlakozó *ő* ígéret lehet a folytatásra, és egyúttal halasztó eszközként is szolgálhat. Más szóval, a [*hát* + *ő*] mintázatot a beszélők akkor használhatják, amikor választ kezdenek egy nekik feltett kérdésre (*hát*), de nem tudják a választ azonnal produkálni (*ő*). A beszélők tekintetviselkedésének vizsgálata azt sugallja, hogy a *hát*-hoz csatlakozó *ő* halasztó funkciót tölt be: produkációjának idejére a szókeresés eseteihez hasonlóan a beszélők elkerülik a szemkontaktust partnereikkel.

Ebben a részben az *ő* megjelenését fordulokezdő pozícióban figyelhetjük meg. A magyar korpuszban a párszekvenciák második párrészének elején elhangzó *ő*-ket elkülönítettük azoktól a fordulokezdő *ő*-ktől, amelyek nem második párrészetet vezetnek be. Az utóbbi esetben az önmagát kijelölő beszélő az *ő* használatával jelezheti, hogy új fordulót kezdett, és blokkolhatja az esetleges más résztvevők társalgásba való belépését, az *ő* ugyanakkor halasztó funkciót is kaphat. A második párrészek elején álló *ő*-t ezzel szemben egy már kijelölt beszélő használja, így nincs meg annak a „veszélye”, hogy vele egy időben más is igényt tartson a következő fordulóra. Az *ő*-nek ezért a második párrészek elején inkább halasztó funkciót tulajdoníthatunk: használatával a beszélő elhalaszthatja a tőle elvárt válaszreaktívást.

5. Konklúzió

A nemlexikális, svához hasonló *ő* hang vizsgálata a magyar korpuszban azt mutatta, hogy a jelenség előfordulásai jól meghatározható mintázatokat követnek. Ezekből a mintázatokból arra következtethetünk, hogy az *ő* mint technika használata szerepet játszik a magyar anyanyelvű beszélők forduló- és szekvenciaalkotásának folyamatában. Láthattuk, hogy (i) amikor az *ő* egy fordulókonstrukciós egység belsejében, jóval a váltásreleváns hely előtt jelenik meg, lehetővé teheti a beszélők számára a soron következő szintaktikai egység (szó, frázis, de leggyakrabban tagmondat) elhalasztását. (ii) Az *ő* használata váltásreleváns helyen pedig jelezheti egy új egység kezdetét, azaz a beszélő igényét egy új egység (fordulókiterjesztés vagy forduló) létrehozására. A beszélő így blokkolhatja más résztvevők megszólalását, ugyanakkor ígéretet is tesz az *ő* utáni folytatásra. Párszekvenciák második párrészének elején a kijelölt beszélő az *ő* használatával jelezheti, hogy noha nem azonnal, de az *ő* után érkezni fog tőle válaszreakció. Megfigyeléseim szerint az *ő* kapcsolódhat a *hát* diskurzusjelölőhöz, amikor az a második párrészek elején válaszelőző funkciót tölt be.

Mindezeket a mintázatokat és funkciókat figyelembe véve azt feltételezem, hogy a magyar beszélők nagyon gyakran használják az *ő*-t (a lehetséges kísérőjelenségekkel együtt) arra, hogy időt nyerjenek a fordulók komponenseinek lépésről lépésre történő felépítéséhez, vagyis a jelenség használata a fordulóalkotás infrastrukturális alkotóeleme a magyarban. A korpusz vizsgálata arra utal, hogy a fordulóalkotás a magyar nyelvhasználatban szintaktikai egységről szintaktikai egységre történik.

Ez ráirányítja figyelmünket a szintaxis és a nyelvhasználat, és így a nyelvtan és a pragmatika közötti interakcióra (vö. Iványi et al. 2006; Németh T. 2019).

Jelen tanulmány célja csupán az első lépések megtétele volt az *őő* magyar társalgásokban betöltött szerepének feltárása felé a konverzációelemzés elméleti keretében. A jelenség használatának egyéb aspektusai, lehetséges további funkciói felderítésre várnak. A továbblépés érdekes iránya lehet például az *őő* javításban betöltött szerepének vizsgálata.

Hivatkozások

- Beach, Wayne A. – Terri R. Metzger 1997. Claiming insufficient knowledge. *Human Communication Research* 23/4:562–588.
doi:10.1111/j.1468-2958.1997.tb00410.x.
- Beattie, Geoffrey W. 1978. Floor apportionment and gaze in conversational dyads. *British Journal of Social and Clinical Psychology* 17/1:7–15.
doi:10.1111/j.2044-8260.1978.tb00889.x.
- Beattie, Geoffrey W. 1979. Planning units in spontaneous speech: Some evidence from hesitation in speech and speaker gaze direction in conversation. *Linguistics* 17/1–2:61–78. doi:10.1515/ling.1979.17.1-2.61.
- Brown, Penelope – Stephen C. Levinson 1978. Universals in language usage. Politeness phenomena. In Esther N. Goody (szerk.) *Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction*. (Cambridge Papers in Social Anthropology 8) Cambridge: Cambridge University Press. 56–289.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth – Tsuyoshi Ono 2007. ‘Incrementing’ in conversation. A comparison of practices in English, German and Japanese. *Pragmatics* 17/4:513–552. doi:10.1075/prag.17.4.02cou.
- Deme, Andrea – Alexandra Markó 2013. Lengthenings and filled pauses in Hungarian adults’ and children’s speech. In Robert Eklund (szerk.) *Proceedings of DiSS 2013, the 6th Workshop on Disfluency in Spontaneous Speech and TMH-QPSR Volume 54(1)*. Stockholm: KTH Royal Institute of Technology. 21–24.
- É. Kiss, Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ford, Cecilia E. – Sandra A. Thompson 1996. Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. In Elinor Ochs – Emanuel A. Schegloff – Sandra A. Thompson (szerk.) *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. 134–184.
doi:10.1017/CBO9780511620874.003.
- Fox, Barbara A. – Yael Maschler – Susanne Uhmann 2010. A cross-linguistic study of self-repair: Evidence from English, German, and Hebrew. *Journal of Pragmatics* 42/9 (How People Talk to Robots and Computers):2487–2505.
doi:10.1016/j.pragma.2010.02.006.
- Fox, Barbara – Fay Wouk – Makoto Hayashi – Steven Fincke – Liang Tao – Marja-Leena Sorjonen – Minna Laakso – Wilfrido Flores Hernandez 2009. A cross-linguistic investigation of the site of initiation in same-turn self-repair. In Jack Sidnell (szerk.) *Conversation Analysis. Comparative Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 60–103. doi:10.1017/CBO9780511635670.004.

- Goodwin, Charles 1980. Restarts, pauses, and the achievement of a state of mutual gaze at turn-beginning. *Sociological Inquiry* **50/3–4**:272–302. doi:10.1111/j.1475-682X.1980.tb00023.x.
- Goodwin, Charles 1981. *Conversational Organization: Interaction Between Speakers and Hearers*. New York: Academic Press.
- Goodwin, Marjorie Harness – Charles Goodwin 1986. Gesture and coparticipation in the activity of searching for a word. *Semiotica* **62/1–2**:51–76. doi:10.1515/semi.1986.62.1-2.51.
- Gósy Mária 1993. A lexikális hozzáférés. Szófelismerési stratégiák. In Gósy Mária – Siptár Péter (szerk.) *Beszéd kutatás. Tanulmányok az elméleti és az alkalmazott fonetika köréből*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 14–32.
- Gósy Mária 2006. A semleges magánhangzó nyelvi funkciói. In Gósy Mária (szerk.) *Beszéd kutatás 2006. Tanulmányok Vértes O. András emlékére*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 8–22.
- Gósy Mária 2012. Multifunkcionális beszélt nyelvi adatbázis – BEA. In Prószéky Gábor – Várad Tamás (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXIV. Nyelvtechnológiai kutatások*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 329–349.
- Gósy Mária – Bóna Judit – Beke András – Horváth Viktória 2013. A kitöltött szünetek fonetikai sajátosságai az életkor függvényében. In Gósy Mária (szerk.) *Beszéd kutatás 2013*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 121–143.
- Haader Lea 1999. Az alárendelő összetett mondatok általános kérdései. *Magyar Nyelvőr* **123/3**:340–350.
- Hadrovics László 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Heritage, John 1984. Conversation analysis. In John Heritage *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press. 233–292.
- Heritage, John 2013. Epistemics in conversation. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 370–394. doi:10.1002/9781118325001.ch18.
- Heritage, John – J. Maxwell Atkinson 1984. Preference organization. In J. Maxwell Atkinson – John Heritage (szerk.) *Structures of social action. Studies in conversation analysis*. (Studies in Emotion and Social Interaction) Cambridge: Cambridge University Press. 53–56.
- Horváth Viktória 2014. *Hezitációs jelenségek a magyar beszédben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Iványi Zsuzsanna 2001. A nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr* **125/1**:74–93.
- Iványi Zsuzsanna 2002. A szókincs hiányosságainak problémája hétköznapi beszélgetésekben. Konverzációelemzési és kognitív nyelvészeti kutatások egybevetése. *Nyelvtudományi Közlemények* **99**:281–304.
- Iványi Zsuzsanna 2003. A „nyelvemen van”-jelenség német és magyar nyelvű beszélgetésekben. *Magyar Nyelvőr* **127/1**:76–91.
- Iványi, Zsuzsanna – András Kertész – Kornélia Marinecz – Nóra Máté 2006. Social categorization and the grammar-pragmatics relation. An analysis of Hungarian data. *Sprachtheorie und Germanistische Linguistik* **16/2**:111–157.

- Jefferson, Gail 2004. Glossary of transcript symbols with an introduction. In Gene H. Lerner (szerk.) *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. (Pragmatics & Beyond New Series 125) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 13–31. doi:10.1075/pbns.125.02jef.
- Kenesei, István 1994. Subordinate clauses. In Ferenc Kiefer – Katalin É Kiss (szerk.) *The Syntactic Structure of Hungarian*. (Syntax and Semantics 27) New York: Academic Press. 275–354.
- Kiefer, Ferenc 1988. Modal particles as discourse markers in questions. *Acta Linguistica Hungarica* **38/1–4**:107–125.
- Kondacs Flóra 2016. A hát diskurzusjelölőről az óvodások diskurzusaiban. In Váradi Tamás (szerk.) *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2016*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 45–58.
- Lerch Ágnes 2007. Az ismétlés mint az önjavítás eszköze a magyarban. In Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Nyelvelmélet – nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 123–130.
- Lerner, Gene H. 2004. On the place of linguistic resources in the organization of talk-in-interaction: Grammar as action in prompting a speaker to elaborate. *Research on Language and Social Interaction* **37/2**:151–184. doi:10.1207/s15327973rlsi3702_3.
- Lerner, Gene H. 2013. On the place of hesitating in delicate formulations: A turn-constructural infrastructure for collaborative indiscretion. In Makoto Hayashi – Geoffrey Raymond – Jack Sidnell (szerk.) *Conversational Repair and Human Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press. 95–134. doi:10.1017/CBO9780511757464.004.
- Levinson, Stephen C. 2013. Action formation and ascription. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 101–130. doi:10.1002/9781118325001.ch6.
- Markó Alexandra – Dér Csilla Ilona 2011. A diskurzusjelölők használatának életkori sajátosságai. In Navracsics Judit – Lengyel Zsolt (szerk.) *Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben. Pszicholingvisztikai tanulmányok II.* (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 121) Budapest: Tinta Könyvkiadó. 49–61.
- Mondada, Lorenza 2013. The conversation analytic approach to data collection. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 32–56. doi:10.1002/9781118325001.ch3.
- Németh, Zsuzsanna 2012. Recycling and replacement repairs as self-initiated same-turn self-repair strategies in Hungarian. *Journal of Pragmatics* **44/14**:2022–2034. doi:10.1016/j.pragma.2012.09.015.
- Németh T. Enikő 1998. A hát, így, tehát, mert kötőszók pragmatikai funkciójának vizsgálata. *Magyar Nyelv* **94/3**:324–331.
- Németh T., Enikő 2019. *Implicit Subject and Direct Object Arguments in Hungarian Language Use. Grammar and Pragmatics Interacting*. (Pragmatic Interfaces) Sheffield: Equinox.
- Ochs, Elinor – Emanuel A Schegloff – Sandra A Thompson (szerk.) 1996. *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pomerantz, Anita M. 1984. Agreeing and disagreeing with assessments. Some features of preferred/dispreferred turn shapes. In J. Maxwell Atkinson – John Heritage (szerk.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 57–101.
- Rossano, Federico 2013. Gaze in conversation. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 308–329. doi:10.1002/9781118325001.ch15.
- Sacks, Harvey 1987 [1973]. On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation. In Graham Button – John R. E. Lee (szerk.) *Talk and Social Organisation*. Clevedon: Multilingual Matters. 54–69.
- Sacks, Harvey 1992. *Lectures on Conversation*. Szerk. Gail Jefferson. Oxford: Blackwell Publishers.
- Sacks, Harvey – Emanuel A. Schegloff – Gail Jefferson 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* **50/4**:696–735. doi:10.2307/412243.
- Schegloff, Emanuel A. 1968. Sequencing in conversational openings. *American Anthropologist* **70/6**:1075–1095. doi:10.1525/aa.1968.70.6.02a00030.
- Schegloff, Emanuel A. 1992. Repair after next turn: The last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation. *American Journal of Sociology* **97/5**:1295–1345.
- Schegloff, Emanuel A. 1996. Turn organization: one intersection of grammar and interaction. In Elinor Ochs – Emanuel A. Schegloff – Sandra A. Thompson (szerk.) *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. 52–133. doi:10.1017/CBO9780511620874.002.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel A. 2009. One perspective on *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. In Jack Sidnell (szerk.) *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 357–406. doi:10.1017/CBO9780511635670.013.
- Schegloff, Emanuel A. 2010. Some other “uh(m)”s. *Discourse Processes* **47/2**:130–174. doi:10.1080/01638530903223380.
- Schegloff, Emanuel A – Harvey Sacks 1973. Opening up Closings. *Semiotica* **8/4**:289–327. doi:10.1515/semi.1973.8.4.289.
- Schirm Anita 2011. *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. Doktori értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. <http://goo.gl/BXvGVU>.
- Searle, John R. 1975. Indirect speech acts. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics, Volume 3: Speech Acts*. New York: Academic Press. 59–82.
- Sidnell, Jack 2012. Turn-continuation by self and by other. *Discourse Processes* **49/3–4**:314–337. doi:10.1080/0163853X.2012.654760.
- Stivers, Tanya 2013. Sequence organization. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 191–209. doi:10.1002/9781118325001.ch10.

- Stivers, Tanya – Jeffrey D. Robinson 2006. A preference for progressivity in interaction. *Language in Society* 35/3:367–392.
doi:10.1017/S0047404506060179.
- Stivers, Tanya – Jack Sidnell 2013. Introduction. In Jack Sidnell – Tanya Stivers (szerk.) *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 1–8.
doi:10.1002/9781118325001.ch1.
- Torres, Obed – Justin Casell – Scott Prevost 1997. Modeling gaze behavior as a function of discourse structure. *Proceedings of the First International Workshop on Human-Computer Conversations*.
http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/versions?doi=10.1.1.57.3807.
- Vukov Raffai Éva 2016. A diskurzusjelölő-választások életkori sajátosságai az *így, ilyen, hát, mondjuk, ugye* esetében. *Magyar Nyelvőr* 140/4:483–497.
- Watanabe, Michiko 2003. The constituent complexity and types of fillers in Japanese. In Maria-Josep Solé – Daniel Recasens – Joachim Romero (szerk.) *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences. Barcelona 3–9 August 2003*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. 2473–2476.
- Watanabe, Michiko – Keikichi Hirose – Yasuharu Den – Nobuaki Minematsu 2008. Filled pauses as cues to the complexity of upcoming phrases for native and non-native listeners. *Speech Communication* 50/2:81–94.
doi:10.1016/j.specom.2007.06.002.

Függelék

A példákban használt konverzációelemzési átírási konvenciók (Jefferson 2004):

(.)	mikropauza; nagyon rövid szünet, körülbelül egy szótagnyi hosszúságú
(2.5)	megmért szünet (másodperc.tizedmásodperc)
[nem	a bal oldali zárójel az átfedés kezdetét jelzi
[persze	
nem]	a jobb oldali zárójel az átfedés végét jelzi
persze]	
=	egyenlőségjel kapcsolja össze ugyanazon beszélő folyamatos megnyilatkozásának részeit, ha azokat a másik beszélő közbeszólása miatt az átírásban el kell szakítani egymástól; egyenlőségjel jelöli azt is, ha két megnyilatkozás között nincsen intervallum, de átfedés sincs
.h	hallható lélegzetvétél
.hh	hangosabb, hosszabb lélegzetvétél
( )	az üres zárójel érthetetlen közlést jelöl
aha,	a vessző a szó végén emelkedő intonációt jelez
aha.	a pont eső intonációt jelez, amely nem minden esetben esik egybe a megnyilatkozás végével
aha?	a kérdőjel a szó végén összefoglalóan azokat a hanglejtésformákat jelöli, amelyek a példákban kérdő funkciót töltenek be
<u>aha</u>	az aláhúzás nyomatékos közlést jelöl
AHA	a nagybetűvel való kiemelés a hangerő növekedését jelzi
a:ha	a kettőspont a magánhangzó megnyújtását jelzi

- a kötőjel a megszakítás jele
((torokkösörülés)) a kettős zárójel a nem nyelvi hangjelenségeket jelzi
- > < a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója gyorsabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója
- < > a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója lassabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója

A szerzőről

Németh Zsuzsanna az SZTE Általános Nyelvészeti Tanszékének és az MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoportnak a munkatársa. Kutatási területe a társalgáselemzés, érdeklődésének középpontjában a spontán, hétköznapi társalgások javítási jelenségei, az egyes javítási műveletek közötti kapcsolatok, és a társalgásokban megjelenő implicit jelenségek állnak.

Elérhetősége: nemethzs7@gmail.com